

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.5.4.14>

PROBLEMATYKA PRODUKCJI MĄKI PRAWOBRZEŻNEJ UKRAINY DRUGIEJ POŁOWY XIX I POCZĄTKU XX W. W PRACACH WSPÓŁCZESNYCH BADACZY UKRAIŃSKICH

Taras Stokolosa

*aspirant Katedry Historii Ukrainy, Archeologii i Specjalnych Gałęzi Dyscyplin Historycznych
Tarnopolskiego Narodowego Uniwersytetu Pedagogicznego imienia Wołodymyra Hnatiuka (Tarnopol, Ukraina)*

ORCID ID: 0000-0002-9718-7793

stokolosataras@ukr.net

Adnotacja. W drugiej połowie XIX w. przemysł mączny zaczyna odgrywać kluczową rolę w życiu gospodarczym prawobrzeżnej Ukrainy. Wynika to z przeprowadzenia szeregu liberalnych reform w Imperium Rosyjskim, wprowadzenia techniki parowej i mielenia walcowego zamiast mielenia za pomocą kamieni młyńskich. W związku z tym ten obszar produkcji już wtedy zaczął przyciągać uwagę badaczy. Obiektem kompleksowego omówienia młyny stały się jednak dopiero po ogłoszeniu niepodległości Ukrainy w 1991 r.

W artykule dokonano charakterystyki i analizy istniejącego kompleksu historiograficznego, który poświęcony jest problematyce produkcji mąki guberni kijowskiej, podolskiej i wołyńskiej w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku. Ustalono, że pomimo dużej liczby prac poświęconych życiu społeczno-gospodarczemu ziem ukraińskich przemysł mączny nie stał się przedmiotem odrębnego kompleksowego badania historycznego. Współcześni badacze zwracali uwagę na poszczególne aspekty wspomnianej problematyki. Dlatego autor dokonał podziału dostępnych prac, w zależności od odzwierciedlonej tematyki, na badania poświęcone tworzeniu warstwy przedsiębiorców, rozwojowi bazy logistycznej, handlowi wewnętrznemu i zagranicznemu, badaniom lokalnym i regionalnym.

Badanie opiera się na wykorzystaniu zarówno ogólnych naukowych, jak i specjalnych metod historycznych: porównania, analizy, syntezy, problematyki chronologicznej i historyczno-typologicznej. To właśnie te metody umożliwiły przeprowadzenie kompleksowej analizy naukowej badanej problematyki. Podsumowania i wnioski przedstawione w artykule mogą być wykorzystane w dalszym badaniu ogólnego obrazu historii społeczno-gospodarczej Ukrainy nowej ery.

Słowa kluczowe: historiografia, prawobrzeżna Ukraina, produkcja mąki, młyn, przewrót przemysłowy.

PROBLEMS OF FLOUR-MILLING PRODUCTION OF RIGHT-BANK UKRAINE IN THE SECOND HALF OF XIX - THE BEGINNING OF XX CENTURY IN THE WORKS OF MODERN UKRAINIAN RESEARCHERS

Taras Stokolosa

*Postgraduate Student at the Department of History of Ukraine,
Archeology and Special Branches of Historical Sciences*

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University (Ternopil, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0002-9718-7793

stokolosataras@ukr.net

Abstract. Flour-milling industry begins to play a key position in the economic life of the Right-Bank Ukraine in the second half of the XIX century. This was due to a number of liberal reforms in the Russian Empire, the introduction of steam technology and roller grinding instead of millstones. Accordingly, this area of production has already begun to attract the attention of researchers. The mills became the object of comprehensive coverage only after the proclamation of Independence of Ukraine in 1991.

The article describes and analyzes the existing historiographical complex, which is devoted to the problems of flour-milling production in Kyiv, Podil and Volyn governorates in the second half of the XIX – the beginning of XX century. It is established that despite the large number of works devoted to the socio-economic life of the Ukrainian lands, the flour-milling industry has not become the subject of a separate comprehensive historical study. Modern researchers have paid attention to certain aspects of this issue. That is why the author divided the available works, depending on the subject, into studies that are devoted to the formation of the stratum of entrepreneurs, the development of material and technical base, domestic and foreign trade, local and regional research. The study is based on the use of both general and special historical methods: comparison, analysis, synthesis, problem-chronological and historical-typological methods. These methods made it possible to conduct a comprehensive scientific analysis of the studied issues. The generalizations and conclusions set forth in the article can be used in further research of the general picture of the socio-economic history of Ukraine of the New Age.

Key words: historiography, Right-Bank Ukraine, flour-milling production, mill, industrial revolution.

ПРОБЛЕМАТИКА БОРОШНОМЕЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ. У ПРАЦЯХ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ

Тарас Стоколоса

*аспірант кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних дисциплін
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (Тернопіль, Україна)*

ORCID ID: 0000-0002-9718-7793

stokolosataras@ukr.net

Анотація. У другій половині XIX ст. борошномельна промисловість починає відігравати ключові позиції в економічному житті Правобережної України. Це зумовлювалось проведенням низки ліберальних реформ у Російській імперії, запровадженням парової техніки й вальцевого помелу замість жорнового. Відповідно, ця сфера виробництва вже тоді почала привертати увагу дослідників. Але об'єктом всебічного викладення млини стали лише після проголошення незалежності України в 1991 р.

У статті проведено характеристику й аналіз наявного історіографічного комплексу, який присвячений проблематиці борошномельного виробництва Київської, Подільської та Волинської губерній у другій половині XIX – на початку XX ст. Встановлено, що, незважаючи на велику кількість праць, які присвячені соціально-економічному життю українських земель, борошномельна галузь так і не стала предметом окремого комплексного історичного дослідження. Сучасні дослідники звертали увагу на окремі аспекти вказаної проблематики. Саме тому автором здійснено поділ наявних праць залежно від відбитої тематики на дослідження, які присвячені формуванню прошарку підприємців, розвитку матеріально-технічної бази, внутрішній і зовнішній торгівлі, локальним і регіональним дослідженням.

Дослідження базується на використанні як загальнонаукових, так і спеціальних історичних методів: порівняння, аналізу, синтезу, проблемно-хронологічного й історико-типологічного. Саме ці методи дали можливість провести всебічний науковий аналіз досліджуваної проблематики. Викладені в статті узагальнення та висновки можуть бути використані під час подальшого дослідження загальної картини соціально-економічної історії України Нової доби.

Ключові слова: історіографія, Правобережна Україна, борошномельне виробництво, млин, промисловий переворот.

Вступ. Після проголошення незалежності України в 1991 р. розпочався новий період у розвитку вітчизняної історичної науки. Значна кількість питань, які за часів Радянського Союзу досліджувались заангажовано, тепер почали переосмислюватися та викладатися по-новому. Особлива увага була приділена проблематиці соціально-економічного життя українських земель. Важливим її аспектом є борошномельна промисловість, яка за обсягами й темпами розвитку займала ключові позиції в економіці Київської, Подільської та Волинської губерній.

Але варто відзначити, що питання розвитку й функціонування борошномельної промисловості на території Правобережної України в другій половині XIX – на початку XX ст. так і не стало предметом окремого комплексного історичного дослідження. Здебільшого, науковці викладають борошномельну галузь у контексті загального економічного розвитку українських земель у складі Російської імперії. Характеризуються лише окремі її аспекти, як, наприклад, підприємницька діяльність, зовнішня та внутрішня торгівля мукою, матеріально-технічна база й промисловий переворот, історія окремих млинів.

Основна частина. Метою дослідження є аналіз історіографічного доробку сучасних українських дослідників, що стосується розвитку борошномельної промисловості на території Правобережної України в другій половині XIX – початку XX ст.

Ураховуючи поставлену мету, автором сформовано такі дослідницькі **завдання**: виявити й проаналізувати праці, які відбивають указану проблематику; визначити й обґрунтувати їхню наукову цінність для дослідження борошномельного виробництва Київської, Подільської та Волинської губерній у другій половині XIX – на початку XX ст.; структурувати праці за тематикою досліджень.

1. Формування класу підприємців

Характерною особливістю сучасної української історичної науки є переосмислення наукового доробку істориків радянського періоду. Прикладом цього може слугувати викладення місця та ролі підприємців у розвитку промисловості, зокрема борошномельної. Від негативного воно змінюється на позитивне. Підприємці вже досліджуються не як клас жорстоких експлуататорів, а як важлива ланка економічного життя, як засновники нових підприємств, шкіл і меценати.

У такому контексті варто відзначити працю Т. Лазанської «Історія підприємництва в Україні (на матеріалах торгово-промислової статистики XIX ст.)». Дослідниця викладає промисловий розвиток України й формування прошарку підприємців. Значну увагу вона приділяє промислового перевороту в борошномельній галузі. Він виявився в переході від використання сили води, вітру й тварин до запровадження парових двигунів, які значно підвищили ефективність виробництва. Також аналізуються форми державного регулювання економіки, соціальні й національні особливості формування підприємців, господарська діяльність торгово-промислового класу й окремих представників українського підприємництва (Терещенки, Смирненки) (Лазанська, 1999).

Значний інтерес становить стаття Т. Лазанської «Соціальне походження промислової буржуазії України в XIX ст.». Дослідниця відзначає, що основним джерелом для формування підприємців стали поміщики

й купці. Це зумовлювалось тим, що вони володіли значними капіталами, які змогли спрямувати на заснування нових підприємств і розвиток уже наявних (Лазанська, 1996: 65–73).

Проблематику утворення підприємств досліджувала також Т. Ніколаєва в ряді статей: «Соціокультурна характеристика підприємств України (1861–1914 рр.)» (Ніколаєва, 2011: 95–107), «Соціальний та національний склад підприємницького прошарку в Україні в останній третині XIX – на початку XX ст.» (Ніколаєва, 2003: 285–292), «Роль підприємців України в розвитку професійної освіти (остання третина XIX – початок XX ст.)» (Ніколаєва, 2005: 82–96). У своїх працях дослідниця викладає національний склад підприємців, урядову політику, а також розвиток професійно-технічної освіти й участь підприємців в її становленні на українських землях.

У контексті дослідження проблематики утворення підприємств, їхнього значення та ролі в економічному житті українських земель другої половини XIX – початку XX ст. важливе значення займають статті О. Доніка «Промислове підприємництво дворянства України в XIX ст.: урядова політика, особливості розвитку, галузеві напрямки» (Донік, 2007: 18–41), «Соціокультурний вимір підприємництва в Україні у другій половині XIX – на початку XX ст.», (Донік, 2003: 48–55) та «Етнічна диференціація і процеси соціально-культурної адаптації підприємців України в пореформену добу» (Донік, 2012: 96–111).

У своїх працях автор приділяє значну увагу галузям промисловості, які були тісно пов'язані із сільським господарством, зокрема борошномельній. Важливим аспектом дослідження є характеристика національного складу підприємців (євреїв, росіян, іноземців та українців). Цікаве твердження автора, що українці не змогли утворити на власних землях міцну й організовану спільноту підприємців-господарників (Донік, 2012: 109).

Сучасна українська історична наука також не оминула увагою питання іноземних підприємців у борошномельній промисловості. Цій проблематиці присвячена стаття А. Машкіна «Російське дворянство іноземного походження в промисловості України другої половини XIX – початку XX ст.» (Машкін, 1998: 83–88). Дослідник наводить характеристику національної приналежності підприємців, вказує інформацію про кількість млинів, якими вони володіли, обсяги виробництва й інфраструктуру.

У статті П. Білецького «Участь іноземних підприємців у харчовій промисловості Подільської губернії (друга половина XIX – початок XX ст.)» дослідник викладає місце іноземців у розвитку харчових галузей промисловості Поділля. Автором схарактеризовано канали інвестування закордонного капіталу, розвиток матеріально-технічної бази, організацію роботи іноземними фахівцями. Особливо цінною є інформація про іноземців, які були власниками млинів у Подільській губернії (Білецький, 2014: 384–399).

Необхідно відзначити монографію історика О. Буравського «Поляки Волині у другій половині XIX – на початку XX ст.». Дослідник викладає внесок представників польської національності в економічне життя регіону. Заслугою дослідника також є введення до наукового обігу значної кількості раніше неопублікованих архівних матеріалів (Буравський, 2004).

Особливістю всіх праць зазначеної історіографічної групи є те, що жодна з них не присвячена виключно борошномельній промисловості, а досліджуються питання формування прошарку підприємців у комплексі з іншими сферами виробництва (цукровою, винокурною і так далі).

2. Матеріально-технічна база

Важливим аспектом у дослідженні розвитку борошномельного виробництва та його місця в промисловому житті Правобережної України в пореформеній період є викладення технічного оснащення млинів. Характерною особливістю економічного життя Російської імперії в другій половині XIX ст. став промисловий переворот, який виразився в активному використанні парових двигунів. Це дало змогу значно збільшити обсяги й вартість виробленої продукції, значно розширити інфраструктуру борошномельних підприємств.

У контексті дослідження такої проблематики важливе місце займає стаття С. Ганницького «Типологія млинів на українських землях XIX – поч. XX ст.». Автор характеризує традиційні види млинів, які набули поширення в Україні: водяні, вітряні й топчакі (з тваринними приводами) (Ганницький, 2011: 130–132).

Технічна характеристика борошномельних підприємств викладена в статті С. Шапрана «Архітектурно-конструктивні вирішення млинів Волині періоду XIX – початку XX ст.». Дослідник наводить статистичні відомості про кількість млинів на Волині на початку XX ст., національний склад підприємців, вартість перероблення зерна. Значну увагу він приділяє технічним особливостям функціонування водяних, вітряних млинів і тартаків. Їхній опис супроводжується детальним кресленням схеми роботи, що дає змогу порівняти основні аспекти їхньої конструкції (Шапран, 2014: 293–301).

Важливе значення для вивчення млинарства Правобережної України мають статті М. Москалюка «Технічний переворот на Україні у другій половині XIX – на початку XX ст.» (Москалюк, 2007: 42–53) і «Матеріально-технічна база підприємств харчової промисловості на Правобережній Україні в другій половині XIX століття» (Москалюк, 2003: 65–68). Дослідник на основі значної кількості матеріалів аналізує особливості промислового перевороту в борошномельній промисловості, значну увагу приділяючи запровадженню на млинах парових двигунів і вальцової технології перероблення зерна.

Проблематиці виробництва борошна присвячена стаття М. Москалюка «Розвиток борошномельної промисловості в Наддніпрянській Україні в другій половині XIX – на початку XX ст.». Дослідник наводить характеристику основних типів млинів, які набули поширення на українських землях, і порівнює їхню продуктивність. Значну цінність для історичної науки становлять відомості про млини в Подільській губернії та Києві (Москалюк, 2009: 23–26).

До найінформативніших досліджень сучасної історіографії належить стаття А. Леня «Розвиток технічного прогресу у борошномельній промисловості в Україні у другій половині XIX – на початку XX ст.»

(Лень, 2012: 340–344). Автор подає детальний опис принципів роботи основних типів млинів: водяних, вітрових і парових. Значну увагу приділено промислового перевороту й використанню на підприємствах парової техніки й високопродуктивних вальцьових верстатів, які були найефективнішими в досліджуваній період. Автор робить висновок, що саме завдяки матеріально-технічному прогресу борошномельна промисловість змогла трансформуватись у велике ринкове виробництво (Лень, 2012: 343).

Необхідно також відзначити працю О. Жам «Технічний стан парових борошномельних млинів Правобережної України другої половини XIX ст.». Дослідниця на основі значного обсягу архівних матеріалів наводить детальний опис використання парової техніки на млинах. Відзначається їхня ефективність, особливості використання стаціонарних і локомотивних парових двигунів, специфіка експлуатації. Заслугою авторки є характеристика окремих млинів, які діяли на Правобережній Україні в другій половині XIX ст. (Жам, 2011: 114–118).

Отже, серед праць цієї історіографічної групи з'являються дослідження, предметом яких є борошномельне виробництво Правобережної України другої половини XIX – початку XX ст. Заслугою авторів є залучення до наукового обігу значної кількості матеріалів, у тому числі архівних. Також саме питання промислового перевороту в борошномельній промисловості й запровадження парової техніки є одним із найбільш вивчених аспектів діяльності цієї сфери виробництва.

3. Зовнішня та внутрішня торгівля

Важливим фактором функціонування борошномельної промисловості на території Правобережної України в другій половині XIX – на початку XX ст. стала реалізація виробленої продукції на зовнішніх і внутрішніх ринках.

Питання зовнішньої торгівлі зерною та борошномельною продукцією зображено в статті І. Жиленкової «Структура та динаміка експорту зернової продукції з України (кінець XIX – початок XX ст.)». Дослідниця відзначає надзвичайно важливе значення вивезення зернової продукції закордон для розвитку економіки українських земель. Наводяться основні напрями експорту муки й зерна (Жиленкова, 2015: 42–48).

Заслугою на увагу стаття О. Пилипенка «Зовнішня торгівля України й Росії напередодні Першої світової війни». Автором наведено важливу статистичну інформацію стосовно вивезення борошна на зовнішні ринки з Правобережної України на початку XX ст. (Пилипенко, 2005: 118–130).

У статті К. Завальнюка «Торгівля промисловими товарами між Україною та Білорусією в другій половині XIX ст.» викладено відомості про загальну кількість вивезеного з України в Білорусь борошна (Завальнюк, 1998: 43–56).

Значний внесок у вивчення історії борошномельного виробництва Правобережної України зробив О. Реєнт. У такому контексті надзвичайно важливе значення відіграє монографія О. Реєнта й О. Сердюка «Сільське господарство України і світовий продовольчий ринок (1861–1914 рр.)». Завдяки використанню значної кількості першоджерел, зокрема архівних, історики викладають характерні риси розвитку сільського господарства українських земель і його зв'язок зі світовим ринком у другій половині XIX – на початку XX ст.

Заслугою авторів є наведення значної кількості статистичних даних, які демонструють обсяги вивезення муки, круп і висівок із губерній Правобережної України. Також наводиться інформація про найбільші товарні млини Правобережжя, інфраструктуру й продуктивність борошномельного виробництва у Волинській губернії в 1905 р., потужності млинів Києва й проблеми збуту борошна.

Значний вклад дослідників у розвиток української історичної науки полягає в тому, що вони розглядають Україну як важливого учасника світового ринку в другій половині XIX – на початку XX ст. Це пов'язано з тим, що раніше українська економіка досліджувалась нерозривно з всеросійським ринком (Реєнт, 2011).

Необхідно відзначити статті О. Реєнта «Експорт хлібних ресурсів з українських губерній Російської імперії (1861–1914 рр.)» (Реєнт, 2011: 122–144), «Хлібні ресурси України в добу капіталістичного розвитку (1861–1914 рр.)» (Реєнт, 2010: 6–40) і «Портові міста – основні реалізатори хлібних продуктів з українських губерній Російської імперії (1861–1914 рр.)» (Реєнт, 2016: 3–22). Автор подає значний обсяг статистичних відомостей про вивезення борошна й висівок за межі України, а також виділяє основні чинники, які стримували розвиток борошномельної промисловості: переважання експорту зерна над готовою продукцією та незадовільний стан транспортних систем.

Основні аспекти внутрішньої та зовнішньої торгівлі продукцією борошномельної промисловості Київської, Волинської та Подільської губерній у другій половині XIX – на початку XX ст. відбиті в статтях М. Москалюка «Українська зовнішня торгівля в другій половині XIX – на початку XX ст.» (Москалюк, 2007: 70–76), «Внутрішня торгівля товарами харчової промисловості на Правобережній Україні (друга половина XIX – початку XX ст.)» (Москалюк, 2005: 92–98) і «Розвиток стаціонарної торгівлі в Україні у другій половині XIX – на початку XX ст.» (Москалюк, 2007: 35–39). Автор наводить характеристику основних форм внутрішньої торгівлі (ярмаркова, базарна й стаціонарна), розряди й кількість щорічних ярмарків на Правобережній Україні, роль залізничної мережі для розвитку торгових відносин і місце єврейського населення в продажі продукції. Особливу увагу дослідник приділяє вивезенню зернових продуктів і муки з Київської, Подільської та Волинської губерній.

Окремі аспекти реалізації борошномельної продукції відбиті в статтях А. Леня «Внутрішня торгівля товарами харчової промисловості в українських губерніях російської імперії у другій половині XIX – на початку XX ст.» (Лень, 2012: 68–72) та «Особливості збуту продукції харчової промисловості України в другій половині XIX ст.» (Лень, 2012: 432–437). Вони не присвячені виключно проблематиці борошномельного виробництва, але доповнюють загальну картину соціально-економічного життя Правобережної України в пореформений період.

Досить детально питання внутрішньої торгівлі борошномельною продукцією розглядає О. Жам у своїй статті «Торгівля зерном і продуктами його переробки на Правобережній Україні у другій половині XIX ст.». Дослідниця детально характеризує особливості організації ярмаркової, базарної та стаціонарно торгівлі на території Київської, Подільської та Волинської губерній. Наводяться статистичні дані про обсяги проданої продукції та найбільших торговців. Заслугою авторки є залучення значного обсягу архівних матеріалів (Жам, 2008: 190–195).

Отже, в працях, які викладають організацію внутрішньої та зовнішньої торгівлі продукцією борошномельної промисловості Правобережної України другої половини XIX – початку XX ст. українські дослідники характеризують насамперед основні форми внутрішньої реалізації борошна (ярмаркову, базарну й стаціонарну). Заслугою авторів також є залучення значного обсягу статистичних матеріалів, які демонструють динаміку експорту муки, круп і висівок на закордонні ринки.

4. Регіональні та локальні дослідження

Зі зростанням інтересу до соціально-економічної історії українських земель борошномельне виробництво Правобережної України починає досліджуватись на локальному й регіональному рівнях.

У такому контексті варто відзначити статтю С. Єсюніна «Борошномельне виробництво у містах Подільської губернії наприкінці XIX – початку XX ст.». Автор приділяє основну увагу розвитку борошномельної галузі в містах Поділля. Наводяться статистичні дані стосовно кількості млинів у 1867 р., 1895 р. і 1907 р. Також схарактеризовано окремі млини, зокрема в Гайсині й Балті. Заслугою автора є те, що його дослідження ґрунтуються на великому обсягу архівних матеріалів, які вперше вводять до наукового обігу (Єсюнін, 2011: 108–111).

Окремі аспекти розвитку борошномельної промисловості Правобережної України на локальному рівні викладені в статтях М. Смірнова. У статті «Розбудова промисловості в Браїлові протягом другої половини XIX – початку XX ст.» (Смірнов, 2013: 38–40) наводиться опис трьох млинів у місті, а також їхній технічний стан.

В. Ієвлева в праці «Пустоварівський млин – пам'ятка індустріальної спадщини» (Ієвлева, 2009: 31–37) викладає історію будівництва млина, його технічний стан, а також схему розміщення комплексу виробничих споруд млина. Цінними є сучасні фото млина, який продовжує працювати.

Заслуговує на увагу також стаття О. Жам «Борошномельне виробництво Житомирського повіту в XIX ст.» (Жам, 2000: 187–195) в якій викладено інформацію стосовно інфраструктури, стаціонарної торгівлі мукою, значення міста Житомира в розвитку млинарства, млини родини Терещенків, а також проводиться порівняння борошномельної промисловості в Житомирському повіті й на Правобережжі.

Висновки. Таким чином, історіографічний огляд праць сучасних українських дослідників свідчить про значний інтерес до вивчення проблематики борошномельного виробництва на території Правобережної України в другій половині XIX – на початку XX ст. Починаючи з проголошення незалежності України в 1991 р., українські історики звернули свою увагу на дослідження ключових аспектів соціально-економічного життя українських земель пореформеного періоду. Результатом цього стала низка статей і монографій, в яких викладаються окремі особливості розвитку борошномельної промисловості. Але варто відзначити, що жодна з вказаних праць не досліджує цю галузь виробництва комплексно. Саме тому наявний історіографічний комплекс можна розділити на дослідження, які викладають процес формування підприємств, еволюцію матеріально-технічної бази, організацію зовнішньої та внутрішньої торгівлі борошномельною продукцією, а також праці, які присвячені окремим млинам і млинарству на невеликій території.

Серед найвагоміших досліджень для сучасної історичної науки варто відзначити праці Т. Лазанської, М. Москалюка, А. Леня, О. Реєнта й О. Жам. Завдяки залученню значної кількості архівних матеріалів і першоджерел вони змогли ввести до наукового доробку великий обсяг фактичного матеріалу, розкрити низку важливих і цікавих питань, піддати їх всебічному аналізу й вивченню.

Список використаних джерел:

1. Білецький П.О. Участь іноземних підприємців у харчовій промисловості Подільської губернії (друга половина XIX – початок XX ст.). *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки*. 2014. Т. 24. С. 384–399.
2. Буравський О.А. Поляки Волині у другій половині XIX – на початку XX ст. Житомир : Вид-во ЖДУ, 2004. 168 с.
3. Ганницький С.Г. Типологія млинів на українських землях XIX – XX ст. *Український млинологічний журнал*. 2011. Вип. 1. С. 130–132.
4. Донік О.М. Етнічна диференціація і процеси соціально-культурної адаптації підприємців України в пореформену добу. *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* 2012. Вип. 20. С. 96–111.
5. Донік О.М. Промислове підприємництво дворянства України в XIX ст.: урядова політика, особливості розвитку, галузеві напрямки. *Український історичний журнал*. 2007. № 5. С. 18–41.
6. Донік О.М. Соціокультурний вимір підприємництва в Україні у другій половині XIX – на початку XX ст. *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* 2003. № 6. С. 48–55.
7. Єсюнін С.М. Борошномельне виробництво у містах Подільської губернії наприкінці XIX – початку XX ст. *Український млинологічний журнал*. 2011. Вип. 1. С. 108–111.
8. Жам О.М. Борошномельне виробництво Житомирського повіту в XIX столітті. *Краєзнавство*. 2000. № 1–2. С. 187–195.
9. Жам О.М. Технічний стан парових борошномельних млинів Правобережної України другої половини XIX ст. *Український млинологічний журнал*. 2011. Вип. 1. С. 114–118.

10. Жам О.М. Торгівля зерном і продуктами його переробки на Правобережній Україні у XIX ст. *Краєзнавство*. 2008. № 1–4. С. 190–195.
11. Жиленкова І.М. Структура та динаміка експорту зернової продукції з України (кінець XIX – початок XX ст.). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: *Історичні науки*. 2015. Вип. 24. С. 42–48.
12. Завальнюк К.В. Торгівля промисловими товарами між Україною та Білорусією в другій половині XIX ст. *Український історичний журнал*. 1998. № 4. С. 43–56.
13. Ієвлева В.П. Пустоварівський млин – пам'ятка індустріальної спадщини. *Відлуння віків*. 2009. № 1 (11). С. 31–37.
14. Лазанська Т.І. Історія підприємництва в Україні (на матеріалах торгово-промислової статистики XIX ст.). Київ : Інститут історії України НАН України, 1999. 282 с.
15. Лазанська Т.І. Соціальне походження промислової буржуазії України в XIX ст. *Український історичний журнал*. 1996. № 2. С. 65–73.
16. Лень А.В. Внутрішня торгівля товарами харчової промисловості в українських губерніях Російської імперії у другій половині XIX – на початку XX ст. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: *Історія*. 2012. Вип. 1. С. 68–72.
17. Лень А.В. Особливості збуту продукції харчової промисловості України у другій половині XIX – на початку XX ст. *Україна – Європа – Світ*. 2012. Вип. 10. С. 432–437.
18. Лень А.В. Розвиток технічного прогресу у борошномельній промисловості в Україні у другій половині XIX – на початку XX ст. *Україна – Європа – Світ*. 2012. Вип. 9. С. 340–344.
19. Машкін О.М. Російське дворянство іноземного походження в промисловості України другої половини XIX – початку XX ст. *Український історичний журнал*. 1998. № 2. С. 83–88.
20. Москалюк М.М. Внутрішня торгівля товарами харчової промисловості на Правобережній Україні (друга половина XIX – початок XX ст.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка*. Серія: *Економіка*. 2005. Вип. 18. С. 92–98.
21. Москалюк М.М. Матеріально-технічна база підприємств харчової промисловості на Правобережній Україні в другій половині XIX століття. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: *Економіка*. 2003. Вип. 15. С. 65–68.
22. Москалюк М.М. Розвиток борошномельної промисловості у Наддніпрянській Україні в другій половині XIX – на початку XX ст. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: *Історія*. 2009. Вип. 2. С. 23–26.
23. Москалюк М.М. Розвиток стаціонарної торгівлі в Україні у другій половині XIX – на початку XX ст. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: *Історія*. 2007. Вип. 2. С. 35–39.
24. Москалюк М.М. Технічний переворот на Україні у другій половині XIX – на початку XX ст. *Київська старовина*. 2007. № 6. С. 42–53.
25. Москалюк М.М. Українська зовнішня торгівля в другій половині XIX – на початку XX ст. *Пам'ять століть*. 2007. № 6. С. 70–76.
26. Ніколаєва Т.М. Роль підприємців України в розвитку професійної освіти (остання третина XIX – початок XX ст.). *Український історичний журнал*. 2005. № 1. С. 82–96.
27. Ніколаєва Т.М. Соціальний та національний склад підприємницького прошарку в Україні в останній третині XIX – на початку XX ст. *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* 2003. Вип. IV. С. 285–292.
28. Ніколаєва Т.М. Соціокультурна характеристика підприємців України (1861–1914 рр.). *Український історичний журнал*. 2011. № 3. С. 95–107.
29. Пилипенко О.Є. Зовнішня торгівля України й Росії напередодні Першої світової війни. *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* 2005. Вип. 9. С. 118–130.
30. Реєнт О.П. Експорт хлібних ресурсів з українських губерній Російської імперії (1861–1914 роки). *Студії з історії Української революції 1917–1921 років: на пошану Руслана Яковича Пирого* : Збірник наукових праць. Київ : Інститут історії України НАН України, 2011. С. 122–144.
31. Реєнт О.П. Портові міста – основні реалізатори хлібних продуктів з українських губерній Російської імперії (1861–1914 рр.). *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* 2016. Вип. 23. С. 3–22.
32. Реєнт О.П. Хлібні ресурси України в добу капіталістичного розвитку (1861–1914 рр.). *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* 2010. Вип. 17. С. 6–40.
33. Реєнт О.П., Середюк О.В. Сільське господарство України і світовий продовольчий ринок (1861–1914 рр.). Київ : Інститут історії України НАН України, 2011. 365 с.
34. Смірнов М.А., Романюк І.М. Розбудова промисловості в Браїлові протягом другої половини XIX – початку XX ст. *Гілея*. 2013. № 75. С. 38–40.
35. Шапран С.Ю. Архітектурно-конструктивні вирішення млинів Волині періоду XIX – початку XX ст. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. 2014. Випуск. 37. С. 293–301.

References:

1. Biletskyi P. (2014). Uchast inozemnykh pidpriyemstiv u kharchovii promyslovosti Podilskoi hubernii (druga polovyna XIX – pochatok XX st.) [Participation of foreign entrepreneurs in the food industry of Podil governorate (second half of the XIX – the beginning of the XX centuries.)]. *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka*. Istorychni nauky. T. 24. pp. 384–399 [in Ukrainian].
2. Buravskiy O.A. (2004). Poliaky Volyni u druhii polovyni XIX – na pochatku XX st. [Poles of Volyn in the second half of the XIX – early XX centuries]. *Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU*. 168 s [in Ukrainian].

3. Hannytskyi S. (2011). Typolohiia mlyniv na ukrainskykh zemliakh XIX – XX st. [Typology of mills in the Ukrainian lands of the XIX – XX centuries]. *Ukrainskyi mlynolohichnyi zhurnal*. Vyp. 1. S. 130–132 [in Ukrainian].
4. Donik O.M. (2012). Etnichna dyferentsiatsiia i protsesy sotsialno-kulturnoi adaptatsii pidpriiemstv Ukrainy v poreformenu dobu [Ethnic differentiation and processes of socio-cultural adaptation of Ukrainian entrepreneurs in the post-reform era]. *Problemy istorii Ukrainy XIX – pochatku XX st.* Vyp. 20. pp. 96–111 [in Ukrainian].
5. Donik O.M. (2007). Promyslove pidpriemnytstvo dvorianstva Ukrainy v XIX st.: uriadova polityka, osoblyvosti rozvytku, haluzevi napriamky [Industrial entrepreneurship of the nobility of Ukraine in the XIX century: government policy, features of development, industry areas]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. № 5. pp. 18–41 [in Ukrainian].
6. Donik O.M. (2003). Sotsiokulturnyi vymir pidpriemnytstva v Ukraini u druhii polovyni XIX – na pochatku XX st. [Socio-cultural dimension of entrepreneurship in Ukraine in the second half of the XIX – early XX centuries]. *Problemy istorii Ukrainy XIX – pochatku XX st.* № 6. pp. 48–55 [in Ukrainian].
7. Iesiunin S. (2011). Boroshnomelne vyrobnytstvo u mistakh Podil'skoi hubernii naprykintsi XIX – pochatku XX st. [Flour-milling production in the cities of Podil governorate in the late XIX – early XX century]. *Ukrainskyi mlynolohichnyi zhurnal*. Vyp. 1. pp. 108–111 [in Ukrainian].
8. Zham O.M. (2000). Boroshnomelne vyrobnytstvo Zhytomyrskoho povitu v XIX stolitti [Flour-milling production of Zhytomyr district in the XIX century]. *Kraieznavstvo*. № 1–2. pp. 187–195 [in Ukrainian].
9. Zham O. (2011). Tekhnichniy stan parovykh boroshnomelnykh mlyniv Pravoberezhnoi Ukrainy drugoi polovyny XIX st. [Technical condition of steam flour mills of the Right-Bank Ukraine in the second half of the XIX century]. *Ukrainskyi mlynolohichnyi zhurnal*. Vyp. 1. pp. 114–118 [in Ukrainian].
10. Zham Olena (2008). Torhivlia zernom i produktamy yoho pererobky na Pravoberezhnii Ukraini u XIX st. [Trade in grain and products of its processing on the Right-Bank Ukraine in the XIX century]. *Kraieznavstvo*. № 1–4. pp. 190–195 [in Ukrainian].
11. Zhylenkova I. (2015). Struktura ta dynamika eksportu zernovoi produktsii z Ukrainy (kinets XIX – pochatok XX st.) [Structure and dynamics of grain exports from Ukraine (late XIX – early XX century)]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Seriya: Istorychni nauky*. Vyp. 24. pp. 42–48 [in Ukrainian].
12. Zavalniuk K. V. (1998). Torhivlia promyslovymy tovaramy mizh Ukrainoiu ta Bilorusiieiu v druhii polovyni XIX st. [Trade in industrial goods between Ukraine and Belarus in the second half of the XX century]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. № 4. pp. 43–56 [in Ukrainian].
13. Ievleva V. (2009). Pustovarivskyi mlyn – pamiatka industrialnoi spadshchyny [Pustovarovsky mill – a monument of industrial heritage]. *Vidlunnia vikiv*. № 1 (11). pp. 31–37 [in Ukrainian].
14. Lazanska T. (1999). Istoriia pidpriemnytstva v Ukraini (na materialakh torhovo-promyslovoi statystyky XIX st.) [History of entrepreneurship in Ukraine (based on trade and industrial statistics of the XIX century)]. K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. 282 s. [in Ukrainian].
15. Lazanska T.I. (1996). Sotsialne pokhodzhennia promyslovoi burzhuazii Ukrainy v XIX st. [Social origin of the industrial bourgeoisie of Ukraine in the XIX century]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. № 2. pp. 65–73 [in Ukrainian].
16. Len A. (2012). Vnutrishnia torhivlia tovaramy kharchovoi promyslovosti v ukrainskykh huberniakh Rosiiskoi imperii u druhii polovyni XIX – na pochatku XX st. [Domestic trade in food products in the Ukrainian governorates of the Russian Empire in the second half of the XIX – early XX century]. *Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriya Istoriia*. Vyp. 1. pp. 68–72 [in Ukrainian].
17. Len A. (2012). Osoblyvosti zbutu produktsii kharchovoi promyslovosti Ukrainy u druhii polovyni XIX – na pochatku XX st. [Peculiarities of sales of food industry products of Ukraine in the second half of the XIX – early XX centuries]. *Ukraina – Yevropa – Svit*. Vyp. 10. pp. 432–437 [in Ukrainian].
18. Len A. (2012). Rozvytok tekhnichnoho prohresu u boroshnomelniy promyslovosti v Ukraini u druhii polovyni XIX – na pochatku XX st. [Development of technical progress in the flour-milling industry in Ukraine in the second half of the XIX – early XX centuries]. *Ukraina – Yevropa – Svit*. Vyp. 9. pp. 340–344 [in Ukrainian].
19. Mashkin O.M. (1998). Rosiiske dvorianstvo inozemnoho pokhodzhennia v promyslovosti Ukrainy drugoi polovyny XIX – pochatku XX st. [Russian nobility of foreign origin in the industry of Ukraine in the second half of the XIX – early XX century]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. № 2. pp. 83–88 [in Ukrainian].
20. Moskaliuk M. (2005). Vnutrishnia torhivlia tovaramy kharchovoi promyslovosti na Pravoberezhnii Ukraini (druga polovyna XIX – pochatok XX st.) [Domestic trade in food products in the Right Bank Ukraine (second half of the XIX – early XX century)]. *Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni V. Hnatiuka. Seriya Ekonomika*. Vyp. 18. pp. 92–98 [in Ukrainian].
21. Moskaliuk M.M. (2003). Materialno-tekhnichna baza pidpriemstv kharchovoi promyslovosti na Pravoberezhnii Ukraini v druhii polovyni XIX stolittia [Material and technical base of food industry enterprises on the Right Bank of Ukraine in the second half of the XIX century]. *Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriya: Ekonomika*. Vyp. 15. pp. 65–68 [in Ukrainian].
22. Moskaliuk M.M. (2009). Rozvytok boroshnomelnoi promyslovosti u Naddniprianskii Ukraini v druhii polovyni XIX – na pochatku XX st. [Development of the flour-milling industry in the Dnipro Ukraine in the second half of the XIX – early XX centuries]. *Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriya: Istoriia*. Vyp. 2. pp. 23–26 [in Ukrainian].
23. Moskaliuk M. (2007). Rozvytok statsionarnoi torhivli v Ukraini u druhii polovyni XIX – na pochatku XX st. [Development of stationary trade in Ukraine in the second half of the XIX – early XX centuries]. *Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriya Istoriia*. Vyp. 2. pp. 35–39 [in Ukrainian].
24. Moskaliuk M.M. (2007). Tekhnichniy perevorot na Ukraini u druhii polovyni XIX – na pochatku XX st. [Technical revolution in Ukraine in the second half of the XIX – early XX century]. *Kyivska starovyna*. № 6. pp. 42–53 [in Ukrainian].

25. Moskaliuk M.M. (2007). Ukrainska zovnishnia torhivlia v druhi polovyni XIX – na pochatku XX st. [Ukrainian foreign trade in the second half of the XIX – early XX century.]. *Pamiat stolit.* № 6. pp. 70–76 [in Ukrainian].
26. Nikolaieva T.M. (2005) Rol pidpriemstiv Ukrainy v rozvytku profesiinoi osvity (ostannia tretyna XIX – pochatok XX st.) [The role of entrepreneurs in Ukraine in the development of vocational education (the last third of the XIX – early XX century.)]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal.* № 1. pp. 82–96 [in Ukrainian].
27. Nikolaieva T.M. (2003) Sotsialnyi ta natsionalnyi sklad pidpriemnytskoho prosharku v Ukraini v ostannii tretyni XIX – na pochatku XX st. [Social and national composition of the business class in Ukraine in the last third of the XIX – early XX centuries]. *Problemy istorii Ukrainy XIX – pochatku XX st.* Vyp. IV. pp. 285–292 [in Ukrainian].
28. Nikolaieva T.M. (2011) Sotsiokulturna kharakterystyka pidpriemstiv Ukrainy (1861–1914 rr.) [Sociocultural characteristics of entrepreneurs of Ukraine (1861–1914)]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal.* № 3. pp. 95–107 [in Ukrainian].
29. Pylypenko O.Ye. (2005) Zovnishnia torhivlia Ukrainy y Rosii naperedodni Pershoi svitovoi viiny [Foreign trade of Ukraine and Russia on the eve of the First World War]. *Problemy istorii Ukrainy XIX – pochatku XX st.* Vyp. 9. pp. 118–130 [in Ukrainian].
30. Reient O.P. (2011) Eksport khliblynykh resursiv z ukrainskykh hubernii Rosiiskoi imperii (1861–1914 roky) [Export of grain resources from the Ukrainian provinces of the Russian Empire (1861–1914)]. *Studii z istorii Ukrainy 1917–1921 rokiv: na poshanu Ruslana Yakovycha Pyroha.* Zbirnyk naukovykh prats. K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. pp. 122–144 [in Ukrainian].
31. Reient O.P. (2016) Portovi mista – osnovni realizatory khliblynykh produktiv z ukrainskykh hubernii Rosiiskoi imperii (1861–1914 rr.) [Port cities – the main sellers of grain products from the Ukrainian provinces of the Russian Empire (1861–1914)]. *Problemy istorii Ukrainy XIX – pochatku XX st.* Vyp. 23. pp. 3–22 [in Ukrainian].
32. Reient O.P. (2010) Khliblyni resursy Ukrainy v dobu kapitalistychnoho rozvytku (1861–1914 rr.) [Grain resources of Ukraine in the era of capitalist development (1861–1914)]. *Problemy istorii Ukrainy XIX – pochatku XX st.* Vyp. 17. pp. 6–40 [in Ukrainian].
33. Reient O.P., Serediuk O.V. (2011) Silske hospodarstvo Ukrainy i svitovyi prodovolchyi rynek (1861–1914 rr.) [Agriculture of Ukraine and the world food market (1861–1914)]. K.: Instytut Istorii Ukrainy NAN Ukrainy. 365 s. [in Ukrainian].
34. Smirnov M., Romaniuk I. (2013) Rozbudova promyslovosti v Brailovi protiahom druhoi polovyni XIX – pochatku XX st. [Industrial development in Brailov during the second half of the XIX – early XX centuries]. *Hileia.* № 75. pp. 38–40 [in Ukrainian].
35. Shapran S.Yu. (2014) Arkhitekturno-konstruktyvni vyrishennia mlyniv Volyni periodu XIX – pochatku XX st. [Architectural and constructive solutions of mills in Volyn of the XIX – early XX centuries]. *Suchasni problemy arkhitektury ta mistobuduvannia.* Vypusk. 37. pp. 293–301 [in Ukrainian].

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.5.4.15>

ASOCJACYJNO-METAFORYCZNA MOTYWACJA ŁACIŃSKICH NAZW PATOGENÓW ZAKAŻEŃ

Mariia Teleky

*kandydat nauk filologicznych, docent,
docent Katedry Języków Obcych*

Bukowińskiego Państwowego Uniwersytetu Medycznego (Czerniowce, Ukraina)

ORCID ID: 0000-0003-4161-4386

mariateleki@ukr.net

Adnotacja. Przedmiotem badań jest wpływ mechanizmów motywacji metaforycznej na tworzenie onomasiologicznych struktur łacińskich nazw nomenklatorycznych mikroorganizmów wywołujących choroby antroponotyczne i odzwierzęce.

Celem artykułu jest opis asocjacyjno-metaforycznego typu motywacji nazw mikroorganizmów, identyfikacja sfer koncepcyjnych jako źródeł asocjacyjno-metaforycznego transferu, podkreślenie cech motywacyjnych w onomasiologicznej strukturze nomenów. Aby zbadać i opisać mechanizmy motywacyjne, stosuje się metody: próbkowania, opisu, analizy poznawczo-onomasiologicznej, opracowanej przez ukraińską badaczkę O.O. Selivanova.

Motywacja w nomenach patogenów infekcji opiera się na integracji struktur wiedzy w oparciu o podobieństwo cech nowego obiektu do pojęcia właściwości drugiego. Metaforyzacja motywatorów odbywa się poprzez zapożyczenie pojęć ze sfer koncepcyjnych, które „przekazują” niezbędne informacje, stając się dawcami dla biorcy. Często biorca korzysta z kilku dawców (*Helicobacter*, *Spirochaetales*, *Coronavirus*). Wybór tej lub tej motywującej cechy struktury onomasiologicznej zależy od stopnia poznania, wizualnego postrzegania rzeczywistości, myślenia, w wyniku którego zachodzi proces przekształcania faktów, informacji w usystematyzowaną wiedzę. Motywatorami nazw są sfery koncepcyjne: *artefakty* przedmiotowe, *forma* pojęciowa, *konceptja człowiek*, *mitokoncepcja*, *sfera zjawisk astronomicznych*. Najbardziej owocne do przenoszenia są sfery artefaktów i kształty. Mechanizm metaforyzacji podkreśla użycie skojarzenia i analogii: w wyglądzie i zarysie przedmiotów codziennego użytku, narzędzi; odzież, przedmiotach specjalnego przeznaczenia; konfiguracji przestrzenno-geometrycznej, reprezentacji. Mniej zaangażowana jest koncepcyjna sfera mitologiczna. Zdarzają się przypadki zapożyczenia koncepcji *człowiek* i *sfer zjawisk astronomicznych*.

Następna praca będzie dotyczyła badania metaforycznego przenoszenia nazw sfer dawców świata roślinnego, sensorycznej odmiany motywacji do oznaczania patogenów chorób zakaźnych.

Słowa kluczowe: aspekt poznawczo-onomasiologiczny, motywacja, motywator, nomenklatura, nazwa, patogen infekcji.